

ISTORIOGRAFIA REFORMEI PROTESTANTE, ÎN ACTUALITATE

Preot dr. Adrian Carebia

HISTORIOGRAPHY OF THE PROTESTANT REFORMATION IN ACTUALITY

Abstract: In the year when have passed 500 years from the protestant Reformation of Martin Luther, the present study aims to accentuate the contributions to the Reformation study, recorded over the years in the journal of Banat's Mitropoly: "Banat's Altar", that became "Banat's Mitropoly", and in present "Banat's Altar". The quoted contributions pertain to some hierarchs, clerics and theologians from the Orthodox Churches and Protestant Churches. These are foregone by some general frameworks in which the protestant Reformation appeared and by a short reference to the way in which it was perceived in the orthodox world.

Keywords: Reformation, Orthodoxy, history, Church, studies

În acest an se împlinesc 500 de ani de la apariția Reformei protestante în Apusul Europei, inițiată de teologul Martin Luther, Reformă ce avea să zguduie din temelii Biserica tradițională catolică, marcând sciziunea acesteia în două părți distincte. Reforma a schimbat cursul istoriei, a schimbat felul de a fi înspre mult mai bine al multor popoare și națiuni, influențând în același timp și cultura și istoria noastră.

În mod inevitabil, el a primit în decursul celor cinci secole care au trecut de la declanșarea ei o multitudine de interpretări și o serie întreagă de lecturi istorice și teologice în același timp.

Vreme de peste trei secole istoriografia privitoare la Reformă a fost în mod predominant determinată de factura confesională pe care a adus-o cu sine Reforma prin scindarea creștinismului occidental în două blocuri ecleziale rivale: Biserica Romano-Catolică și Bisericile reformate sau protestante; acestea la rândul lor fiind divizate interior în diferite confesiuni și denominațiuni (zwingliene, luterane, calvine, anglicane sau denominațiunile reprezentate de așa-numitele Biserici protestante „libere”). Istoricii diferitelor confesiuni au

transpus în planul istoriografiei disputele și conflictele teologice și ecleziologice dintre Bisericile și comunitățile cărora le aparțineau. Ei au tins astfel să justifice prin istorie în mod triumfalist adevărul și superioritatea confesiunii lor asupra celorlalte. Astfel istoricii romano-catolici au desfășurat o amplă documentație istorică, patristică, liturgică și hagiografică pentru a demonstra continuitatea Bisericii Romei cu Biserica apostolică de-a lungul Evului Mediu, și în același timp pentru a demonstra caracterul schismatic și eretic al Bisericilor ieșite din Reformă. În același timp istoricii protestanți au utilizat critic aceleași surse ale istoriei și ale tradiției creștine antice și medievale pentru a demonstra teza opusă, și anume abaterea și căderea iremediabilă a Bisericii medievale a Romei de la unitatea Bisericii și creștinismului apostolic sau patristic al primelor cinci secole.¹ Timp de mai multe secole, mai exact până în prima jumătate a secolului al XX-lea, istoriografia modernă a fost dominată de preocupările teologice și inspirată de motivații confesionale, reducându-se la tentativa de demonstrare a superiorității unei Biserici sau alta cu ajutorul argumentelor istorice.

Începând din secolul al XVIII-lea atât Reforma protestantă, cât și creștinismul prereformatoric catolic medieval și Contrareforma catolică au început să fie studiate și de către istorici laici. Aceștia au introdus în analiza întregului fenomen creștin criteriile raționalismului și emancipării proprii ideologiei iluministe create în Europa occidentală ca urmare a crizei spirituale și politice generate în prima jumătate a secolului al XVII-lea de războaiele religioase dintre catolici și protestanți. Istoriografia iluministă laică a accentuat, cum era de așteptat, ruptura dintre lumea modernă și Evul Mediu, conform unei viziuni dominate de optimism și de progresism. Drept urmare ea a subliniat îndeosebi trăsăturile care unesc Reforma protestantă de modernitate (individualismul, libertatea și viziunea pozitivă despre lume), contestând în același timp Evul Mediu corporatist, autoritar, ierarhic și orientat exclusiv spre lumea de dincolo. Cu experiențele istorice negative care i-au marcat existența, istoricii laici din secolul al XX-lea au evidențiat mai cu seamă trăsăturile care demarcă reforma protestantă de modernitate și o leagă mai mult de sfârșitul Evului Mediu,

¹ Tonul acestei uriașe literaturii istoriografice apologetice a fost dat încă din secolul al XVI-lea, o dată cu publicarea de către istoricii protestanți din Magdeburg a faimoaselor „Centurii” (13 volume, 1559–1574) *Ecclesiastica Historia... secundum singulas Centurias*, 13 vol., Basel, 1559–1574. Autorii erau Wigand și M. Judex coordonați de polemistul luteran Matthias Flacius (Vlacich) Illyricus (1520–1575). Pe același ton apologetic au fost redactate sintezele istoricilor catolici până în prima jumătate a secolului al XX-lea, cum arată ultimele trei volume duble ale faimoasei „Istoriei a conciliilor” a lui C. Hefele și H. Leclercq *Histoire des conciles*, Paris: VIII, 1–2: 1472–1536, 1917–1921; IX, 1–2: *Concile de Trente*, 1930–1931; X: *Les décrets du concile de Trente*, 1938. și ale „Istoriei Bisericii” editate sub îngrijirea lui A. Fliche și V. Martin *Histoire de l'Église*, Paris: 16. E. de Moreau – P. Jourda – P. Janelle, *La crise religieuse du XVI siècle*, 1950 ; 17. L. Christiani, *L'Église à l'époque du concile de Trente*, 1948.

favorizând astfel o viziune mai degrabă „pesimistă” asupra fenomenului Reformei și secolului al XVI-lea occidental.²

Secolul al XX-lea aduce cu sine dislocarea lentă a clișeelelor apologetice confesionaliste și o revizuire a modelului lor specific, de înțelegere a fenomenului Reformei secolului al XVI-lea. Secolul al XX-lea e totodată și secolul ecumenismului. Aceasta a făcut ca în noul climat de deschidere reciprocă a creștinilor de diverse confesiuni unii față de alții, istoricii de diferite loialități teologice și ecleziologice să abordeze cu simpatie și în spirit pozitiv figurile religioase și evenimentele fondatoare ale celorlalte Biserici, confesiuni sau denominațiuni.³ Istorici catolici s-au aplecat astfel în ample monografii pozitive asupra lui Luther sau Calvin, iar istorici protestanți au început să evalueze pozitiv fenomenele catolicismului medieval sau ale celui post-tridentin. În această perspectivă are loc o serioasă „revizuire” a clișeelelor confesionale tradiționale. Protestantismul e înțeles acum de istorici protestanți drept realizarea unor tendințe și curente teologice și spirituale ale catolicismului medieval târziu, iar așa-numita „Contrareformă” e tratată de istoricii catolici contemporani nu ca o „contrarevoluție religioasă” antiprotestantă, ci ca o altă variantă a „Reformei”, drept „Reforma catolică”, iar nu drept o simplă „restaurație” catolică a creștinătății medievale.⁴ Această „revizuire” irenică a schemei confesionaliste tradițională în istoriografia catolică față de Reformă apărea în anul 1967, cu alte cuvinte la doar doi ani distanță de încheierea lucrărilor Conciliului II Vatican (1963–1965), Conciliu care a reprezentat o cotitură radicală în istoria și parcursul teologic și ecleziologic al Bisericii Catolice din epoca noastră.⁵ Începând din 1968 s-au

² Au evidențiat astfel opoziția Reformei, cât și a Contrareformei față de umanismul renascentist, legăturile spirituale ale Reformei cu mistică și scolastica medievală de inspirația nominalistă, ambele inspirate de antiteza radicală dintre Dumnezeu și om, credință și rațiune, har și libertate. Reforma apărea astfel mai degrabă finalul „pesimist” al Evului Mediu (epilogul „amurgului Evului Mediu”, Huizinga), modernitatea apărând inspirată mai degrabă de Renaștere decât de Reformă.

³ O încercare de a promova în SUA un „catolicism evanghelic” a întreprins în a doua jumătate a secolului al XIX-lea istoricul protestant elvețian stabilit la New York, PHILIP SCHAFF (1819–1893), autor printre altele al unei ample *History of the Christian Church*, 8 vol. (1882–1892), pe CD-ul AGES Digital Library: *The Master Christian Library* 8, accesat în data de 17 noiembrie 2004

⁴ Un rol decisiv în această modificare a cadrului interpretativ l-au jucat, astfel: *Istoria generală a protestantismului* a lui Émile G. Leonard (3 vol., 1961–1964), precum și *Istoria conciliului de la Trento* (4 volume, 1949, 1957, 1970, 1975) a catolicului Hubert Jedin (1900–1980). Poate cel mai important istoric catolic de la jumătatea secolului al XX-lea, Jedin a publicat în colaborare cu alți istorici catolici un monumental *Manual de istorie a Bisericii* (4 vol., 1963–1979), care reprezintă sinteza principală utilizată în facultățile de teologie actuală.

⁵ După secole de baricadare într-o închidere sistematică față de modernitate și într-o repliere sistematică pe pozițiile scolasticismului tomist și ale ecleziologiei papale, într-o atitudine în același timp antiprotestantă și antimodernă (sanționate de deciziile dogmatice și canonice ale Conciliului tridentin, 1545–1564 și Vatican I, 1870), Biserica Romano-Catolică se deschidea în sfârșit atât față de lumea modernă, cât și față de întreaga lume creștină, adoptând o viziune pozitivă asupra evoluțiilor și cuceririlor lumii moderne, cât și asupra celorlalte confesiuni creștine. Biserica Romano-Catolică se angaja altfel pe calea ecumenismului

constituit comisii teologice mixte alcătuite din teologi romano-catolici și luterani, calvini, sau anglicani, comisii care au elaborat pe parcursul a câtorva decenii o serie de importante documente de convergență teologică și ecleziologică.⁶ Toate acordurile încheiate, consideră soluționată problema soteriologică majoră care a condus în secolul al XVI-lea la separarea dintre cele două Biserici: problema justificării sau mântuirii subiective a omului. Dacă în secolul al XVI-lea reformații și catolicii au considerat că reprezintă două concepții ireconciliabile: mântuirea numai prin credință și har la protestanți și mântuirea prin har, credință și fapte bune la catolici, acum dialogul teologic dintre cele două Biserici a condus la stabilirea unei convergențe fundamentale.⁷ Cele două concepții soteriologice nu mai sunt văzute ca exclusive, ci ca reprezentând doar accente diferite în cadrul unei viziuni creștine și evanghelice comune despre mântuirea omului. Mai mult, în această perspectivă, condamnările reciproce din secolul al XVI-lea n-ar avea de fapt obiect și, prin urmare, nu mai au funcția de a separa două Biserici opuse.⁸ Prin aceasta se consideră rezolvată una din cele trei mari probleme teologice care au condus la ruptura produsă în secolul al XVI-lea: chestiunea soteriologică privitoare la justificarea omului, chestiunea autorității privitoare la relația dintre Scriptură, Tradiție și Biserică, și chestiunea ecleziologică, cea privitoare la modul de organizare și funcționare a Bisericii și comunităților creștine. Acordul privitor la justificare deschide deci posibilitatea trecerii la o nouă etapă a dialogului concentrată pe tema autorității și ecleziologiei, a căror soluționare trebuie să deschidă calea realizării unității creștine între catolici și protestanți, refacerea comuniunii Bisericii sfășiate de dezbinările și condamnările secolului al XVI-lea.⁹ Caracterul lent al dialogurilor teologice, precum și oarecare nerăbdare privitoare la realizarea practică a unității între creștini a făcut ca astăzi să se vorbească de o criză a ecumenismului, teologii catolici fundamentali din a doua jumătate a secolului al XX-lea considerând că soluția la criza actuală a ecumenismului nu este suspendarea lui, ci aprofundarea printr-o înțelegere mult mai complexă.¹⁰

⁶ Astfel, în 1973 Bisericele luterane și calvine din Europa au semnat la Leuvenberg (lângă Basel) un acord teologic menit să depășească controversa euharistică ce le diviza din secolul al XVI-lea și care constituie baza restabilirii comuniunii dintre Bisericele celor două familii protestante. Un acord similar a fost încheiat în 1992 la Porvoo (Finlanda) între Bisericele anglicane din Marea Britanie și Irlanda și cele luterane din Scandinavia. Dar poate cel mai spectaculos rezultat al acestor dialoguri este „*Declarația comună despre doctrina justificării*” dată publicității în 1997 și semnată în 2000 de reprezentanți la vârf ai celor două Biserici, Romano-Catolică și Evanghelic-Luterană

⁷ *Reflexion sur la Declaration commune entre l'Eglise et la Federation lutheranne. A propos de la doctrine de la justification*” rev. „L'Osservatore Romano” Cite du Vatican nr. 48 (2598), 30 noiembrie 1999, p. 8.

⁸ ANDRE GOUMELE, „*Reformes et lutheriens devant la justification par grace. Un second dessaccord*”, rev. „Le Messager Evanghelic”, nr. 44, din 31 octombrie 1999, p. 7.

⁹ „*La paix des religions*”, rev. „Le Monde”, Paris, 2 noiembrie 1999, p. 12.

¹⁰ CARDINAL EDWARD, CASSIDY, *L'engagement irrevocable de l'Eglise catholique dans le dialogue oecumenique*”, rev. „L'Osservatore Romano, Cite du Vatican, nr. 4 (2658), 23 ianuarie 2001, p. 8.

Unul dintre dezavantajele ecumenismului de până acum ar fi faptul că s-ar fi purtat exclusiv asupra unor chestiuni doctrinare și discuțiile s-au purtat precumpănitor în planul dogmaticii. Dar diviziunea între Biserici nu este doar teologică, este și istorică și socială. Ecumenismul trebuie să conducă în același timp la o purificare a memoriilor și la o reluare a încrederii reciproce între creștini. Ecumenismul teologic trebuie aprofundat și dublat de un ecumenism nu doar afectiv, ci și de unul istoric. Iar privirea critică și autocritică asupra trecutului Bisericilor creștine trebuie să îi conducă pe aceștia la o nouă viziune privitoare la o Biserică creștină una, fără să fie unică, cu alte cuvinte să conceapă și să imagineze o instituție eclezială capabilă să integreze pluralitatea discursurilor teologice și diversitatea instituțiilor ecleziale create în cadrul diverselor tradiții și confesiuni creștine în epoca izolării lor ¹¹.

Reforma creștinismului occidental reprezintă un eveniment major al istoriei Bisericii creștine și în același timp unul din cele mai importante momente ale istoriei Europei și umanității. Eveniment în același timp religios și politic, teologic și cultural, Reforma a marcat într-un mod definitiv profilul civilizației moderne și al lumii contemporane. Reper major în istoria Europei, situat la punctul de cotitură dintre Evul Mediu și lumea modernă dintre umanism și Renaștere, Reforma reprezintă un fenomen de o deosebită complexitate și cu implicații din cele mai diferite.

¹¹ ELISABETH ACHTEMEIER, „*New directions for Ecumenism*”, rev. „*Christian Century*”, nr. 31, oct. 1999. p. 114.

P R E Z E N T Ă R I B I B L I O G R A F I C E

Preot dr. Ionel Popescu, *Bucuria slujirii prin cuvânt*, Editura Partoș, Timișoara, 2016, 249 pp.

Cel de al noulea volum purtând semnătura părintelui dr. Ionel Popescu cuprinde articole, eseuri, însemnări, reportaje publicate în reviste bisericești și laice pe o perioadă de mai bine de un pătrar de veac (1990-2016), precum și alte materiale, care acum văd pentru prima dată lumina tiparului.

Elev la Seminarul teologic din Caransebeș (1970-1975), profesor la Seminarul din Caransebeș, (1981-2001), director al aceleiași școli (1995-2001), consilier cultural al reactivității Episcopiei a Caransebeșului, (1994-1996), lector universitar la Facultatea de Teologie din Caransebeș, preot paroh la parohia Timișoara Iosefin (din 2001), consilier bisericesc (2003-2009) și apoi vicar eparhial la Arhiepiscopia Timișoarei (din anul 2009), părintele dr. Ionel Popescu a cunoscut încă din anii copilăriei viața bisericească de pe meleagurile bănățene și s-a identificat cu ea în funcțiile de conducere pe care le-a onorat cu competență și dăruire, încât materialele publicate în volumul de față constituie adevărate documente istorice redactate cu multă vibrație sufletească, ca un participant activ la desfășurarea lor.

Materialele immortalizate în acest volum au apărut, la început, deopotrivă în revistele și foile bisericești din cuprinsul Mitropoliei Banatului, cât și în ale altor eparhii, precum și în ziare laice. Mai precis, articolele, eseurile, însemnările și reportajele au văzut initial lumina tiparului în revista mitropolitană „*Altarul Banatului*”, dar mai ales în „*Foaia Diecezană*”, „*Învierea*”, „*Biserica și Școala*”, precum și în ziarul „*Lumina-București*”, „*Credința Străbună*” - Alba Iulia, „*Biruința*” – periodic al Bisericii Ortodoxe Române Toracu Mare-Serbia; la fel și în ziarele laice: „*Evenimentul zilei de Vest*” - Timișoara, „*Banatul Ortodox*” supliment al ziarului „*Timpul*” - Reșița, „*Renașterea Bănățeană*” – Timișoara.

Lecturând volumul de față și apreciind, după cuviință, valoarea, diversitatea și bogăția ideilor pe care le sugerează, considerăm potrivit ca, orientându-ne după cuprins, să efectuăm o selecție tematică sub forma unui ghid bibliografic orientat tematic, spre a-i folosi cititorului nu numai ca informare, ci mai ales ca documentare într-un anume aspect ce prezintă interes de studiu.

Astfel, orientându-ne după cuprinsul volumului, vom indica mai întâi materialele referitoare la realitățile

istorice de pe aceste meleaguri precum și la personalitățile care au slujit la altarul Bisericii bănățene sau al Școlii teologice de aici, care a format atâtea generații de preoți. Câteva titluri sunt edificatoare în acest sens: *Redactorii publicației „Foaia Diecezană”* (pag. 15-18); *Contribuții ale teologilor caransebeșeni la dezvoltarea studiilor biblice românești* (pag.2124), *Societatea de lectură „Ioan Popasu”- Rediviva* (pag. 24-26); *Fundația Doboșan Rediviva* (pag.41-43); *Academia Teologică din Caransebeș –repere istorice* (pag.43-46), *In memoriam: învățătorul Pavel Jumanca – luptător pentru înfăptuirea Marii Uniri din 1918*(pag.49-53) ; *Corul Bisericii Ortodoxe din Teregova- 80 de ani de la înființare* (pag.53-56); *Foaia Diecezană de la Caransebeș, de la 1886 la 1995* (pag.56-63); *Istorie, artă, cultură, civilizație, Caransebeș, 19-21 oct.1990* (pag.63-65); *Caransebeșul în trecut și azi* (pag. 75-78); *Triplă dezvelire de busturi la parohia Timișoara Iosefin* (pag.122-127); *Muzicologul Sabin Drăgoi , enoriaș de nădejde al parohiei Timișoara-Iosefin* (pag.193-198); *Aniversare parohială* (pag.198-205); *Seminarul Teologic „Ioan Popasu”- 130 de ani de la înființare* (pag.205-208); *Un nou doctor în teologie : preotul profesor Sorin Cosma* (pag.208-213); *Viața preotului Ioan Imbroane, ctitorul parohiei Timișoara-Iosefin* (pag.213-216); *Contribuția „Foi Diecezane ” la promovarea studiilor biblice în Banat (1886-1900)* (pag.

216-220); *Un ierarh bănățean de înaltă ținută* (pag.220-223); *Funeraliile Episcopului Emilian Birdaș* (pag.233-236).

Ca profesor la seminar și apoi în calitate de consilier cultural al Eparhiei Caransebeșului, părintele dr.Ionel Popescu a participat activ la consolidarea relațiilor cu frații de peste Prut, sau cu cei din Banatul Sârbesc, realități consemnate în artis cole, precum: *La frații din Banatul sârbesc* (pag. 13-15), *Vizită arhierască în Banatul sârbesc* (pag.26-29); *Banatul iugoslav – trecut istoric și cultural* (pag.36-39); *La frații de peste Prut* (pag.65-68); *Corul Bisericii Ortodoxe Române din Toracu-Mare-115 ani de la înființare* (pag.231-233).

Ca unul care a onorat catedra Studiului Biblic al Vechiului Testament și al Noului Testament la Seminarul teologic și la Facultatea de Teologie din Caransebeș, părintele profesor Ionel Popescu a publicat mai multe studii și articole, dintre care reținem câteva titluri și pentru volumul de față, precum : *Profeții Vechiului Testament- „martori ” ai Învierii* (pag. 18-21); *Biblia – cartea Bisericii* (pag. 29-32), *Actualitatea manuscriselor de la Qumran* (pag. 39-41); *Profetul Ilie – omul rugăciunii* (pag. 86-89); *Rugăciune și jertfă pe Carmel* (pag. 89-93).

Beneficiind de o bursă de studii la Facultatea de Teologie din Erlangen-Germania și bursă de cercetare la Graz și Viena, părintele profesor Ionel Popescu, pe lângă studiu, a cultivat